

Waszyngton z rządami chadecji. W pierwszych miesiącach działania nowej ekipy bońskiej koła waszyngtońskie nie wróżyły jej długiego życia, a później z nieufnością obserwowały przedsięwzięcia w zakresie polityki wschodniej Brandta — Scheela. W każdym razie podejrzliwość i nieufność, z jaką konserwatywni Amerykanie — nie rozróżniający w pełni lewicowego liberała od socjalisty czy komunisty — traktują każdy liberalny rząd, budzi coraz większe obawy, że niemiecka wola samodzielności zaprowadzić może zbyt daleko.

Największą jednak zagadką dla Waszyngtonu stanowi kanclerz Brandt: znany antyfaszysta, dobrze zapisał się w pamięci amerykańskiej jako nadburmistrz Berlina zachodniego. Głośny ze swych bezkompromisowych i nierządno „zimnowojennych” wystąpień, uosabiał swego czasu tak bardzo bliskie administracji amerykańskiej cechy wiernego sojusznika tzw. wolnego świata. Tenże Brandt dokonuje nagle wolty politycznej, podejmując samodzielny i — według Waszyngtonu — niebezpieczny kurs na wschód. Krok ten może podważyć dotychczasową rolę, jaką Stany Zjednoczone odgrywają w polityce europejskiej.

W końcu jednak Nixon i jego zespół zdawać sobie musi sprawę z brzemiennych następstw hamowania czy torpedowania procesu zbliżenia Republiki Federalnej i całej Europy zachodniej do krajów socjalistycznych. Kontynuowanie przez Stany Zjednoczone polityki przeciwnej odprężeniu europejskiemu obciążałoby nie tylko stosunki amerykańsko-radzieckie i zachodniemiecko-amerykańskie, lecz byłoby nawrotem do „zimnej wojny”, do stwarzania permanentnych napięć. Zachwiałoby to również wiarę Europejczyków w możliwości obrania przez Niemcy zachodnie jedynie słusznej drogi wiodącej do zagwarantowania pokoju w tym rejonie świata.

Rok 1971, obfitujący w szereg międzynarodowych inicjatyw odprężeniowo-pokojowych w dziedzinie stosunków między blokiem krajów zachodnich a obozem krajów socjalistycznych, miał potwierdzić w dużej mierze słuszność obranej przez rząd Brandta „wschodniej drogi” i poważne zmiany, które zaszły w kursie administracji waszyngtońskiej na odcinku relacji Wschód — Zachód; podpis rządu Nixona, złożony pod czterostronnym porozumieniem berlińskim, zaakceptowanie przez niego możliwości zwołania europejskiej konferencji bezpieczeństwa i współpracy oraz ujawnienie chęci rozpoczęcia rozmów na temat wzajemnej i zrównoważonej redukcji sił (MBFR) wyraźnie o tym świadczy.

Marian Jaśkowski

KONCEPCJE MODERNIZACYJNE RZĄDU BRANDTA — SCHEELA ORAZ ICH REALIZACJA

(październik 1969 — sierpień 1971 r.)

Zarówno analiza programu rządu NRF — utworzonego po wyborach do *Bundestagu* VI kadencji, 21 października 1969 r. — jak i obserwacja praktyki politycznej okresu obejmującego w przybliżeniu pierwsze dwa lata jego istnienia, pozwala na wyodrębnienie dwóch zasadniczych, powiązanych ze sobą kierunków działania. Pierwszy z nich — to polityka zagraniczna, której najważniejszym składnikiem stało się podjęcie kroków zmierzających do normalizacji i ożywienia stosunków z krajami socjalistycznymi. Stanowi ona najczęstszy przedmiot badań naukowych i publicystyki.

Obok niej na szczególną uwagę zasługuje program wszechstronnej modernizacji państwa i aparatu państwowego, systemu kierowania społeczeństwem kapitalistycznym i systemu prawnego oraz jego realizacji, przebiegająca w określonej klasowo sytuacji wewnętrznej — politycznej i ekonomicznej — NRF.

Należy podkreślić, że problematyka modernizacyjna wykracza swym zakresem poza politykę wewnętrzną, zwłaszcza w tradycyjnym rozumieniu pojęcia *Innen-*

politik. Jej związek z polityką zagraniczną wyraża się w tym, że polityka zagraniczna stanowi integralną część programu modernizacyjnego. Niesie to ze sobą następujące konsekwencje: 1) polityka zagraniczna, a zwłaszcza stosunki z krajami socjalistycznymi, podlega procesom modernizacji; 2) powodzenie i efekty na odcinku polityki zagranicznej mają ułatwić realizację reform wewnętrznych; 3) modernizacja polityki wewnętrznej i zagranicznej, rozumiana kompleksowo, służy dalekosiędnym, ogólnym celom Niemieckiej Republiki Federalnej.

Przedsięwzięcia modernizacyjne stanowią jeden z najistotniejszych, a możliwe nawet, że najważniejszy element działalności rządu koalicji *SPD-FPD*. Ich niedocенianie, powierzchowna lub niepełna analiza wpływa na charakter ocen i prognoz dotyczących polityki zagranicznej i wewnętrznej NRF utrudniając dostrzeżenie jej pełnych celów perspektywicznych. Przed omówieniem konkretnych programów i posunięć, konieczne jest jednak rozważenie przyczyn, dla których w NRF kładzie się nacisk na szeroko rozumianą problematykę modernizacyjną. Powracała ona w dyskusjach, rozważaniach i prognozach związanych z przyszłością NRF, nasilonych pod koniec lat sześćdziesiątych, a obejmujących także koła kierownicze kraju. Wśród części tych środowisk, co w pewnej mierze uznać można za efekt znacznego odmłodzenia ekipy kierowniczej¹ i związanej z tym większej podatności na postulaty reform, zaczęło szerzyć się przeświadczenie o niebezpieczeństwach grożących pozycji gospodarczej, technologicznej i naukowo-technicznej NRF. Równocześnie coraz powszechniejsza stawała się świadomość rozbieżności pomiędzy ambicjami a rzeczywistą rolą odgrywaną przez Republikę Federalną w polityce światowej. Liczni przedstawiciele kapitału, wielkiego przemysłu, kadry zarządzającej (menażerskiej), tzw. nowego stanu średniego², nauki, polityki oraz środków masowego przekazu zaczęli wyciągać wnioski niekorzystne dla *CDU/CSU*, która sprawowała władzę nieprzerwanie od początku istnienia Republiki Federalnej. Wnioski te podbudowane były często dokumentami sporządzonymi przez ekspertów zagranicznych. Przykładowo wymienić tu można raport opracowany w 1966 r. przez ekspertów *OECD* pt. *Gaps in technology*, stwierdzający m. in.:

„Przed pierwszą wojną światową Anglia, Niemcy i Francja stanowiły razem wiodącą potęgę w zakresie nauki i techniki. Od tego czasu Niemcy z rozmaitych powodów straciły swą wiodącą pozycję w nauce. Główną przyczyną były zaniedbania ze strony państwa. Nie ma żadnej dziedziny, w której Niemcy mogłyby zostać określone jako wiodące³.

Wzmiankowane wyżej koła, w szczególności zaś reprezentanci najbardziej dynamicznych gałęzi przemysłu, zaczęli rozpatrywać możliwość udzielenia poparcia siłom reprezentującym program mniej bliski pod względem klasowym, lecz stwarzający warunki zwiększenia ekspansji i sprostania wymogom stawianym przez rewolucję naukowo-techniczną. Udział *SPD* w rządzie „wielkiej koalicji” w latach 1966 - 1969 stanowił dla tej partii, w myśl jej strategicznych założeń, okazję do zaprezentowania się jako siły zdolnej do rządzenia (*Regierungsfähig*) i rokującej nadzieje na lepsze wykonywanie swych funkcji aniżeli *CDU/CSU*. Tym samym *SPD* stawała się w większym niż dotychczas stopniu przydatna dla wielkiego kapitału. Przywódcy partyni, a zwłaszcza powiązana z nimi prasa oraz inne środki masowego przekazu⁴ poczęły coraz częściej sygnalizować problemy wynikające z procesów rewolucji

¹ U. Jaeggi, *Macht und Herrschaft in der Bundesrepublik*. Frankfurt am Main 1969, s. 21.

² Na zainteresowanie tzw. nowego stanu średniego *SPD* wskazuje Alfred Rapp w komentarzu „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 10 X 1970.

³ Cyt. za „Der Spiegel” z 24 II 1969.

⁴ Wśród prasy, obok organu *SPD* „Vorwärts”, zwróciłbym tu szczególną uwagę na tygodniki „Der Spiegel”, „Stern”, „Die Zeit”, głównie na publikacje z okresu kampanii wyborczej do *Bundestagu* VI kadencji.

naukowo-technicznej⁵ oraz zaostrzającej się na tym polu rywalizacji między czołowymi państwami zachodnimi, ostrzegając równocześnie przed niebezpieczeństwami wynikającymi z istnienia „luki technologicznej” między Europą zachodnią a USA. Niektóre komentarze — dotyczy to zwłaszcza „Der Spiegel” — przedstawiły (szczególnie w okresie kampanii wyborczej) bardzo jaskrawy obraz zagrożenia NRF; można nawet powiedzieć, że w niektórych przypadkach był to obraz przesadzony.

Uwagę zwracały też osiągnięcia Japonii, która właśnie w 1968 r. wyparła NRF pod względem wysokości produktu socjalnego brutto (*Bruttosozialprodukt*) z zajmowanej dotychczas trzeciej pozycji w świecie⁶. Zainteresowanie tym krajem musiało prowadzić do porównań z NRF i Europą zachodnią, do wyprowadzenia wniosków obejmujących również problem kierownictwa państwowego i systemu kierowania społeczeństwem. Miarodajne dla SPD wnioski wyprowadził polityk i działacz partyjny, który podsumowujące rezultaty swej wizyty w Japonii, jaką złożył w końcu 1968 r. w charakterze sekretarza stanu Ministerstwa Gospodarki, doszedł do wniosku, że „obywatele [...] nie będą żądać błyszczącego łańcucha wielkich projektów technologicznych, lecz kierownictwa zorientowanego w przyszłość”⁷, wskazując zarazem, że w NRF istnieje „deficyt kierownictwa” (*Führungsdefizit*).

Wyniki wyborów do *Bundestagu* VI kadencji pozwoliły koalicji SPD/FDP na wystąpienie z własnym programem średnioterminowym, zawartym w deklaracji rządowej kanclerza Brandta z 28 października 1969 r.⁸ Program ten uznał „konieczność wszechstronnych reform”, zaś jego główne hasło brzmiało: „więcej modernizacji”.

Już sam język i styl deklaracji stanowił nowość wobec dotychczasowej praktyki politycznej, a używana terminologia uzasadniała spostrzeżenie, że „po raz pierwszy w deklaracji rządowej znalazła miejsce 'technika komputerów' i 'technologia przyszłości’”⁹. Opierając się na tekście deklaracji, składającej się z 15 rozdziałów, oraz na komentarzu redakcyjnym w tygodniku „Vorwärts”¹⁰, stanowiącym swego rodzaju wykładnię tekstu, można wyróżnić następujące kierunki modernizacyjne (wyłączając politykę zagraniczną i tzw. *Deutschlandpolitik*).

1) Sprawy młodzieży (*Jugendpolitik*), szczególnie zwiększenie zakresu jej współdecydowania o losach kraju, zwłaszcza przez obniżenie górnej granicy czynnego i biernego prawa wyborczego;

2) Polityka gospodarcza i finansowa, jako czynnik warunkujący „realizację niezbędnych reform., „oraz dalszy wzrost dobrobytu”, prowadzona pod hasłem „stabilizacja bez stagnacji”. Do tego zakresu zaliczono m. in. rewaloryzację marki, intensyfikację współpracy między związkami zawodowymi i zrzeszeniami przedsiębiorstw w ramach „akcji zharmonizowanej”, udział w pracach nad rozszerzeniem współpracy w ramach EWG. Pod wpływem FDP, a także wobec konieczności liczenia się z realiami politycznymi NRF wprowadzono sformułowanie, że „stabilizacja i wzrost mogą zostać osiągnięte jedynie w zdolnym do funkcjonowania porządku gospodarki rynkowej”. Równocześnie jednak znalazły się w programie postulaty poszerzenia zakresu wpływu państwa na sterowanie procesami gospodarczymi,

⁵ W terminologii używanej w NRF częściej spotkać można określenie „druga rewolucja przemysłowa”.

⁶ Produkcja społeczna brutto Japonii wynosiła w 1968 r. 141 mld dolarów, podczas gdy w NRF 132 mld (por. H. Heiniger, *Drängt uns Japan aus dem Markten der Welt*, „Die Zeit” z 20 III 1970).

⁷ K. von Dohnanyi, *Japanische Strategien oder das deutsche Führungsdefizit*. München 1969, s. 7.

⁸ Tekst deklaracji Brandta za „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung” nr 132/1969 (cyt. dalej „Bulletin...”); stenogram z posiedzenia *Bundestagu*, „Das Parlament” z 1 XI 1969.

⁹ „Die Zeit” z 31 X 1969.

¹⁰ „Vorwärts” z 31 X 1969.

a nawet bezpośredniej interwencji. Więcej szczegółów na ten temat znalazło się w rozdziałach dotyczących *Bildungspolitik*, *Strukturpolitik* i *Sozialpolitik*.

3) Reforma gabinetu oraz struktury federalnej;

4) Reforma systemu prawnego i dostosowanie jego potrzeb do współczesności;

5) Modernizacja i reorganizacja *Bundeswehry*;

6) Polityka kształcenia (*Bildungspolitik*), obejmująca całokształt systemu szkolnictwa i innych form kształcenia, stworzenie korzystniejszych warunków dla nauki i badań, zwłaszcza w najnowocześniejszych dziedzinach;

7) Polityka strukturalna (*Strukturpolitik*), skierowana na poprawienie infrastruktury NRF, modernizację przemysłu, zwłaszcza w dziedzinie uzyskiwania i zastoso-
sowania źródeł energii, ochronę naturalnego środowiska człowieka, rozbudowę systemu komunikacyjnego, poprawę regionalnych struktur gospodarczych oraz rozwój budownictwa mieszkaniowego;

8) Reformy w zakresie polityki społecznej i socjalnej (*Gesellschafts und Sozialpolitik*) nawiązujące do sformułowanych już znacznie wcześniej konstytucyjnych zasad „socjalnego państwa prawnego” (*Soziale Rechtsstaat*). Propozycje reformy szeregu postanowień prawnych, związanych z szeroko rozumianym *Mitbestimmung* (współstanowieniem), ochroną zdrowia, podwyżką zasiłków chorobowych i rent dla ofiar wojny, zapowiedzi reformy prawa podatkowego oraz podwyżki górnej granicy zarobków wolnych od opodatkowania, a także położenie nacisku na rozwój sportu — wszystko to wskazuje na wolę wyzwolenia w większym niż dotychczas stopniu dynamiki społecznej, przy równoczesnym złagodzeniu lub wręcz likwidacji zjawisk utrudniających lub hamujących rozwój.

Przedstawiony w deklaracji rządowej kanclerza Brandta program reform, realizowanych w warunkach utrzymania, a nawet umocnienia, jednak na zmodernizowanych podstawach, istniejącego ustroju społecznego uwypuklił szereg dziedzin, w których szczególnie zaznaczyły się zaniedbania poprzednich rządów. Program opierał się więc na założeniu, że ich przewyciężenie wymaga nowocześniejszych metod działania.

Objęcie władzy przez nowy rząd zapoczątkowało proces realizacji przedstawionego wyżej programu modernizacyjnego. W omawianym okresie (październik 1969 — sierpień 1971 r.) można wyróżnić kolejne fazy tego procesu.

Faza pierwsza — wstępnych zapowiedzi kroków przygotowawczych oraz optymizmu politycznego. W zakresie spraw wewnętrznych kończy się ona wyborami krajowymi 14 czerwca 1970 r. w Nadrenii—Westfalii, Dolnej Saksonii i Saarze, natomiast w zakresie polityki międzynarodowej porażką Partii Pracy — sojuszniczki *SPD* — podczas wyborów w Wielkiej Brytanii.

Faza druga — zapoczątkowana pierwszym posiedzeniem *Bundestagu* po wyborach 14 czerwca. Można ją określić jako okres walki o utrzymanie się koalicji rządowej, atakowanej bardzo ostro przez opozycję. Zamykają ją wybory do parlamentów krajowych w Hesji (8 listopada 1970 r.) i Bawarii (22 listopada 1970) oraz — na płaszczyźnie stosunków międzynarodowych — układ między PRL i NRF z 7 grudnia 1970 r.

Faza trzecia — przejściowa, charakteryzuje się głównie walką o stabilizację finansową kraju i w skali całej EWG, co zaważyło w dużym stopniu na tempie reform wewnętrznych. Za jej zamknięcie można potraktować wstępnie przełom sierpnia i września 1971 r. — koniec ferii letnich *Bundestagu* oraz — w skali międzynarodowej — decyzje USA w zakresie polityki finansowej, a także podpisanie układu regulującego status Berlina zachodniego.

Jak już wspomniano pierwszy okres działania nowego rządu upłynął w atmosferze optymizmu, dotyczącego głównie perspektywy zapoczątkowanej polityki wewnętrznej i zagranicznej, i charakteryzował się poważną liczbą prac przygotowawczych. Od samego początku w procesach modernizacyjnych poważną rolę odgrywał

zaczęły czynniki personalne, wiążące się nie tylko z tradycyjnymi rozgrywkami, lecz z eksponowaniem jako atutu propagandowego, młodości, a zarazem doświadczenia członków obecnej ekipy rządowej. Dlatego też czynniki te należy uwzględnić na wstępie analizy posunięć modernizacyjnych, łącząc je równocześnie z problemem młodzieży i odmłodzenia kadry kierowniczej i zarządzającej. Można tu przypomnieć np., że kanclerz Brandt jest o 10 lat młodszy od swego poprzednika, Kurta Kiesingera; również wśród 15 ministrów zaledwie dwóch (K. Ströbel i A. Möller) urodziło się przed rokiem 1909, zaś pięciu pochodziło z rocznika 1924 i młodszych, w tym trzech (z wykształcenia prawników) z rocznika 1927: szef Urzędu Kanclerskiego Horst Ehmke (SPD) minister spraw wewnętrznych Hans-Dietrich Geuscher (FDP) oraz minister sprawiedliwości Gerhard Jahn (SPD)¹¹. Ministrowie ci, ze względu na charakter sprawowanych funkcji, osobowość polityczną i przygotowanie fachowe, zaliczają się do głównych postaci gabinetu. Uwzględniając też zakres kompetencji ich resortów należy stwierdzić, iż odgrywają poważną rolę w realizacji programu reform, zwłaszcza prawnych. Wśród 15 parlamentarnych sekretarzy stanu znalazło się jeszcze więcej przedstawicieli młodszej generacji polityków — dziewięciu pochodziło z roczników 1924 - 1931¹². Można wśród nich doszukać się wielu nazwisk osób wcześniej niezbyt znanych szerszym kręgom opinii publicznej, lecz dysponujących aktualnie poważnymi wpływami. Również inne mniej eksponowane stanowiska, połączone jednak z odgrywaniem istotnej roli, powierzono młodszym politykom. Są to często doradcy Brandta i jego ministrów.

Zadaniem tych polityków stało się przeciwdziałanie „luce organizacyjnej” i stopniowe dostosowywanie struktury polityczno-prawnej do wymogów stawianych przez nowoczesne społeczeństwo. W myśl zapowiedzi deklaracji rządowej, pierwszym krokiem w tym zakresie stała się redukcja liczby resortów do piętnastu (włączenie Ministerstwa do Spraw Przesiedleńców do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, połączenie Ministerstwa Pocht z Ministerstwem Komunikacji, Ministerstwa do Spraw Młodzieży z Ministerstwem Zdrowia oraz likwidacja urzędu ministra do spraw *Bundesratu*), a także dokonane w szybkim tempie rozgraniczenie kompetencji między nowymi resortami. Wkrótce uzasadnione zdało się przeświadczenie, że gabinet stanowi sprawnie funkcjonujące ciało kolegialne¹³. Ową kolegialność potwierdziła opinia Rolfa Zundela, publicysty zbliżonego do obecnej ekipy rządowej¹⁴, który wyraził przekonanie, iż rząd socjaldemokratyczno-liberalny stanowi *team*, to znaczy pracuje według zasad nowoczesnej organizacji pracy zespołowej, stosowanych w przemyśle i placówkach naukowo-badawczych USA. Dzięki temu, stwierdzał dalej Zundel, członkowie gabinetu są „lepiej poinformowani i pracują szybciej niż ich poprzednicy”, zaś sam gabinet „w normalnych warunkach jest najwyższym gronem decydującym”¹⁵.

Tendencje menażerskie ekipy rządzącej wpłynęły na przebieg procesu rozpracowywania i przygotowywania decyzji, który dokonuje się nie tylko w gabinecie, ale w Urzędzie Kanclerskim. W okresie publikowania powoływanego artykułu Zundela eksponowano również działalność Ehmkego, podkreślając jego lojalność wobec kanclerza Brandta oraz zasługi w dziedzinie wprężania w służbę aparatu władzy najnowszych zdobywczy z zakresu techniki i organizacji zarządzania.

¹¹ Dane dotyczące składu rządu oraz sekretarzy stanu uzyskano na podstawie *Die Abgeordneten des 6. Deutschen Bundestag*. Sonderbeilage zur Wochenzeitung „Das Parlament”. Bonn 1970.

¹² Pewne „postarzenie się” grona parlamentarnych sekretarzy stanu przyniosły zmiany w Ministerstwie Spraw Zagranicznych (Moersch — rocznik 1926 zamiast Dahrendorfa — rocznik 1929) oraz w Ministerstwie Gospodarki (Rosenthal — rocznik 1916 na miejsce K. D. Arndta — rocznik 1927). Nie zmienia to jednak zasadniczej tendencji.

¹³ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 28 II 1970.

¹⁴ R. Zundel, *Wie werden wir regiert*. „Die Zeit” z 20 II 1970.

¹⁵ Tamże.

Wprowadzono następujący system pracy¹⁶: Sztab planowania w Urzędzie Kanclerskim rozwinął skuteczny system informacyjny oraz systematyczną rejestrację projektów wszystkich ministerstw. Zestawienia tych projektów ulegają przetwarzaniu w komputerze należącym do Ministerstwa Obrony, a następnie łączne zestawienie, opracowane według podziału resortowego i planu czasowego, staje do dyspozycji wszystkich ministerstw. Co miesiąc uzyskane dane są aktualizowane. Znaczenie planowania w Urzędzie Kanclerskim potwierdziło obsadzenie (z dniem 1 kwietnia 1970 r.) Wydziału Planowania przez Reimunda Jochimsena, profesora ekonomii na uniwersytecie w Kilonii, osobistego przyjaciela kanclerza Brandta¹⁷. W wywiadzie udzielonym tygodnikowi „Der Volkswirt” stwierdził on m. in.:

„Rozbudowujemy instrument, który dla każdego rządu, wszystko jedno z przedstawicielei jakich partii złożonego, stanie się niezbędny i — to jest moje przekonanie — sam przez się oczywisty dla skutecznego i efektywnego kierownictwa politycznego”¹⁸.

Jednak już na przełomie lutego i marca 1970 r. zaczęły pojawiać się pierwsze głosy niepokoju wobec aktywności Ehmkego. Wiązały się one z rozbudową Urzędu Kanclerskiego (100 nowych etatów w r. 1970, powstanie dwóch nowych wydziałów) oraz zapoczątkowanie procesu oczyszczania Urzędu z elementów niepewnych politycznie względnie nie odpowiadających już wymaganiom stawianym przez nowe warunki. Z obawami tymi polemizowała część prasy¹⁹, a także sam zainteresowany²⁰. Inne głosy wiązały się z dostrzeganiem tendencji do tworzenia „superministerstwa”. Licznie, wysoko kwalifikowani urzędnicy ważniejszych resortów w ramach rotacji zaczęli przechodzić przeszkolenie w Urzędzie Kanclerskim, aby później, nabyte tam doświadczenie wykorzystywać w resorcie macierzystym. Zundel zwracał uwagę na obawy ministrów wyrażone w opinii, iż ludzie ci „obejmą rolę szczególnie kwalifikowanych, a przez to niebezpiecznych dozorców”²¹.

Znaczenie sprawnego funkcjonowania resortów, w tym także Urzędu Kanclerskiego, pogłębia fakt, iż jest ono w pełni wykorzystywane przez kanclerza, a zakres posiadanych przez niego informacji zaskakuje nawet fachowców²². Interesującym składnikiem struktury władzy stało się również powołanie, obok gabinetu, wpływowej grupy doradców (szef frakcji parlamentarnej SPD Herbert Wehner, Ehmke, jego parlamentarny sekretarz stanu Bahr oraz kierownik Wydziału Gospodarczego w Urzędzie Kanclerskim, były pracownik Ministerstwa Gospodarki — Herbert Ehrenberg)²³.

Ważnym elementem nowoczesnego kierowania społeczeństwem stało się rozwinięcie wymiany informacji i dialogu między kanclerzem i ministrami z jednej strony, a szerokimi masami SPD — z drugiej. Służył temu udział kanclerza w posiedzeniach gremiów partyjnych, artykuły i wywiady publikowane systematycznie zarówno przez Brandta, jak i ministrów na łamach organu SPD „Vorwärts”, a także umiejętność wykorzystywania atutu, jakim jest masowość SPD, oraz stałe powiększanie wpływów politycznych i gospodarczych²⁴.

W pierwszej fazie podjęto także kroki zmierzające w kierunku modernizacji systemu prawnego. Powołanych zostało szereg formalnych i nieformalnych ciał kolegialnych zajmujących się przygotowaniem reform poszczególnych dziedzin pra-

¹⁶ Tamże.

¹⁷ *Der Reiz der Planung*. „Der Volkswirt” z 11 IX 1970.

¹⁸ „Planung schafft erst die Voraussetzung für wirkliche Demokratie”. „Der Volkswirt” z 11 IX 1970.

¹⁹ „Der Spiegel” z 23 II 1970 oraz z 9 III 1970.

²⁰ Wywiad Ehmkego dla „Der Arbeitgeber” z 20 III 1970.

²¹ R. Zundel, *op. cit.*, (por. przyp. 14 - 16).

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ „Der Volkswirt” nr 44 z 1969.

wa²⁵, pojawiały się też materiały „wyprzedzające” (głównie na łamach tygodnika „Der Spiegel”) ²⁶. Jednakże pierwszym, konkretnym przedsięwzięciem stała się nowelizacja postanowień kodeksu karnego, dotyczących odpowiedzialności za udział w demonstracjach oraz związana z tym ustawa o amnestii ²⁷. Normy te są jednym z elementów składowych tzw. *Jugendpolitik*, której celem stało się włączenie młodzieży w jak największym stopniu do działań na rzecz państwa, wyzwalanie jej potencjalnych możliwości oraz stonowanie występujących wśród jej przedstawicieli tendencji skrajnych, zakłócających „pokój społeczny”. Realizacji tych zamierzeń służy m. in. także działalność prezydenta NRF Gustawa Heinemanna, który, jak sam twierdzi, ²⁸ prowadzi liczne rozmowy z przedstawicielami młodej generacji — nie tylko ze studentami, ale i uczniami, robotnikami, młodzieżą związaną z organizacjami religijnymi, żołnierzami; zaprasza młodych ludzi na przyjęcia noworoczne, często propagując podczas tych spotkań postawy umiarkowane ²⁹.

Charakterystyczne stały się też próby stawiania przed młodzieżą wielkich zadań w przyszłości, co Klaus von Dohnanyi, zwolennik organizacji społeczeństwa w formie „wielkiego przedsiębiorstwa — narodu” (*Grossunternehmen Nation*), ujął w sposób kontrowersyjny nawet dla większości kierownictwa SPD ³⁰.

W centrum uwagi rządu znalazła się polityka reform w zakresie kształcenia i nauki. Zasadniczym jej celem stało się sprostanie zadaniom wynikającym z rewolucji naukowo-technicznej, postępu w nauce, a także przygotowanie jak najlepszej kadry fachowców. Na wyższych uczelniach — dotyczy to szczególnie nauk ścisłych — zaobserwować można zjawisko specyficznego „*numerus clausus*” ³¹, to jest braku miejsc dla kandydatów, wynikającego z niedostatecznej ilości aparatury, urządzeń pomocniczych, pomieszczeń oraz kadry dydaktycznej ³².

Jednym z kroków zaradczych stało się przekazanie resortu kształcenia i nauki w ręce znawcy zagadnienia — prof. Leussinka (bezpartyjny). Pod jego kierownictwem przygotowano 14 tez ³³, stanowiących podstawę dyskusji nad planowaną ustawą ramową szkół wyższych. Pojawiły się także głosy wskazujące na niekorzystne położenie młodzieży pracującej oraz tzw. uczniów zawodu (*Lehrlinge*) ³⁴.

Innym zadaniem jakie stanęło przed resortem do spraw kształcenia i nauki, stała się koordynacja przedsięwzięć zmierzających do likwidacji „luki badawczej” rysującej się w nauce NRF ³⁵. W wystąpieniach publicznych i programowych poświęconych tej kwestii wyróżniał się temperamentem politycznym parlamentarny sekretarz stanu Klaus von Dohnanyi. Wypowiedział się on za szerszym wprowadzeniem do polityki w zakresie kształcenia i nauki, w miejsce przestarzałych dyskusji kompetencyjnych, charakterystycznych dla takich organów federalnych, jak Kon-

²⁵ Prawo rodzinne, spadkowe, administracyjne, przepisy dotyczące państwowej służby cywilnej.

²⁶ Jest to zgodne z zaobserwowanym wielokrotnie mechanizmem wyprzedzania przez publikacje prasowe kolejnych kroków zmierzających do dalszych regulacji prawnych.

²⁷ Obie ustawy przyjęte zostały przez *Bundestag* 18 marca 1970 r. Są to: *Dritte Gesetz zur Reform des Strafrechts* (G. v. 20 V 1970 BGBl. I s. 505) oraz *Gesetz über Straffreiheit* (Straffreiheitsgesetz 1970 v. 20 V 1970 BGBl. I s. 509).

²⁸ Wywiad prezydenta Heinemanna dla „Vorwärts” z 2 VII 1970.

²⁹ Np. podczas spotkania w Koblencji z uczniami Izb Przemysłu i Handlu wystąpił przeciwko „hałaśliwie propagowanemu ulepszaniu świata” („Die Welt” z 2 IX 1970).

³⁰ K. von Dohnanyi, *Godesberg muss neu geschrieben werden*. „Vorwärts” z 16 IV 1970.

³¹ Sytuację na wyższych uczelniach NRF przedstawił cykl artykułów zatytułowany *Mit den Latein am Ende* opublikowany przez tygodnik „Der Spiegel” w 1969 r.

³² „Der Spiegel” z 29 IX 1970.

³³ Pełny tekst: *14 Thesen zur Vorbereitung eines Hochschulrahmgesetzes* „Deutsche Studien” nr 190 marzec-kwiecień 1970, ss. 190 - 203.

³⁴ „Der Spiegel” z 27 IV 1970.

³⁵ Rozmiary tego zjawiska przedstawił „Der Spiegel” z 24 II 1969.

ferencja Ministrów do Spraw Wyznań (KWK), metod systemu *management*³⁶. Jednakże już w okresie definitywnego zatwierdzania budżetu ministerstwa na rok 1970 zapytywano, czy rzeczywiście nastąpi znaczny wzrost wydatków, a także zaczęto kwestionować pomyślny rozwój wydarzeń w przyszłości³⁷, aczkolwiek uwagi te nie miały jeszcze takiego nasilenia, jak w kolejnym okresie.

Dziedziną modernizacji zwracającą szczególną uwagę stał się rozwój międzynarodowej współpracy naukowej. Podpisany w Almelo 4 marca 1970 r. układ między W. Brytanią, Holandią i NRF o współpracy w zakresie rozwoju i wykorzystania wirówki gazowej dla celów pokojowych określony został jako jedna z odpowiedzi na „wyzwanie amerykańskie”³⁸. Jak wskazuje „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, przeznaczenie produkowanego w wirówkach paliwa 3 - 5% uranu 235 uzasadnia nazwę „paliwo przyszłości”. Uzyskiwany w dziesiątkach tysięcy małych urządzeń, ma być stosowany w reaktorach atomowych, zwłaszcza zaś w reaktorach z wodą zwykłą, a także stanowić paliwowe zabezpieczenie eksportu reaktorów do krajów trzecich. Udział finansowy, technologiczny i osobowy NRF w całym przedsięwzięciu ma być znaczny. Jedną ze spółek produkujących urządzenia do wirówek mieści się w miejscowości Bensberg pod Kolonią.

Niepowodzeniem natomiast zakończyły się próby umiejscowienia na terenie NRF, budowanego w ramach Rady Europejskiej dla Badań Jądrowych, urządzenia pod nazwą *CERN-II*, przeznaczonego dla przyspieszania jąder wodoru. Początkowo trwał spór na ten temat między NRF a Francją. NRF zarzucała, że ilość urządzeń nuklearnych budowanych w ramach *CERN* (Centrum Europejskich Badań Jądrowych) na terenie NRF nie odpowiada udziałowi finansowemu tego państwa³⁹. Jednak na posiedzeniu Rady *CERN* odrzucono wszystkie narodowe propozycje lokalizacji tego urządzenia i budowę jego ostatecznie rozpoczęto w Meyrin pod Genewą⁴⁰. Możliwe, że również ten fakt wpłynął na poszukiwanie przez NRF partnerów w dziedzinie badań jądrowych także poza *CERN* i Euratomem⁴¹.

Pewien sceptycyzm przejawiał rząd NRF wobec możliwości intensyfikacji współpracy z USA w dziedzinie badań przestrzeni kosmicznej, a nawet wobec konkretnych propozycji partycypacji finansowej w kosztach programu kosmicznego NASA, co spotkało się z ostrą krytyką prasy springerowskiej⁴². Kilkakrotnie zarzucała ona ekipie rządowej, że nie zamierza skorzystać z osiągnięć państwa przodującego oraz odrzuca możliwość „tworzenia bazy wyjściowej dla odgrywania ważkiej roli w technologii”⁴³.

Oceniając pierwszą fazę realizacji programu rządowego należy stwierdzić, że w tym okresie rząd *SPD/FDP* przejawiał znaczną dynamikę oraz pewność siebie. Świadczy o tym m. in. wywiad udzielony przez ministra obrony i zastępcę przewodniczącego *SPD*, Helmuta Schmidta tygodnikowi „Vorwärts”⁴⁴. Do najważniejszych osiągnięć pierwszych sześciu miesięcy rządów zaliczył on uchwalenie prawa o demonstracjach i amnestii, zrównoważenie budżetu i zahamowanie koniunktury wbrew naciskom opozycji domagającej się wydatkowania większej ilości pieniędzy, przyjęcie budżetu socjalnego jako nowoczesnej podstawy postępowej polityki społecznej, dynamizację rent dla ofiar wojny, wzrost zasiłków chorobowych dla inwalidów oraz rent pracowniczych. W tym samym wywiadzie zapowiedział on przed-

³⁶ *Management statt Kompetenzdiskussionen*. „Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung” nr 5/1970. (wywiad z K. von Dohnanyi).

³⁷ „Die Welt” z 24 II 1970; „Der Spiegel” z 16 II 1970.

³⁸ Komentarz redakcyjny w „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 5 III 1970.

³⁹ „Der Spiegel” z 2 III 1970.

⁴⁰ „Die Welt” z 2 VI 1970.

⁴¹ „Die Welt” z 29 IX 1970.

⁴² „Die Welt” z 2 II 1970.

⁴³ A. Bärwolf, *Mitarbeit in die Raumfahrt*. „Die Welt” z 7 VII 1970.

⁴⁴ Bonn sechs Monate danach. „Vorwärts” z 7 V 1970.

łożenie *Bundestagowi Białej Księgi*, zawierającej program reform *Bundeswehry*, co również należy zaliczyć do zamierzeń modernizacyjnych rządu NRF. Od samego początku reforma *Bundeswehry* była jedną z najkonsekwentniej realizowanych zapowiedzi deklaracji rządowej z 28 października 1969 r., a zarazem reformą najmniej atakowaną przez opozycję. *Biała Księga* wskazywała m. in., iż „*Bundeswehra* jest jedną z najszerszych i najsilniejszych organizacji w Republice Federalnej. Należy do niej 470 tysięcy żołnierzy i 170 tysięcy pracowników cywilnych; budżet jej wynosi około 20 miliardów marek”⁴⁵.

W atmosferze optymizmu upłynął także zjazd *SPD* obradujący w dniach 11 - 14 maja 1970 r. w Saarbrücken⁴⁶. Wyrazem panującego nastroju stała się opinia wyrażona przez Helmuta Schmidta, że jego partia ma szansę, by w ciągu najbliższego dziesięciolecia wywierać istotny wpływ na życie kraju⁴⁷.

Przemówienie wygłoszone przez Brandta podczas zjazdu jest godne uwagi właśnie ze względu na program modernizacji. Podczas gdy deklaracja rządowa z 28 października 1969 r. stawiała cele średnioterminowe, na zjeździe sformułowano program perspektywiczny. W swym przemówieniu, utrzymanym w stylu niemal naukowym, Brandt sporo miejsca poświęcił trudnościom wynikającym z rozwoju cywilizacji, zatruca atmosfery, konieczności planowania rozbudowy miast i komunikacji. Opierając się na obliczeniach komputerów, wskazał na potrzebę, wynikającą także z poważnych zaniedbań chadecji, znacznego wzrostu nakładów na szkoły, uniwersytety i placówki badawcze. Wyrazem znaczenia, jakie zjazd przywiązywał do tych problemów, było powierzenie wspomnianemu już, bezpartyjnemu min. Leussinkowi referatu wiodącego w tzw. grupie roboczej A, gdzie dyskutowano nad koniecznością lepszej organizacji kształcenia i nauki.

Modernizacji pracy partyjnej poświęcone były obrady tzw. grupy roboczej B, gdzie zwracano m. in. uwagę na potrzebę wprowadzenia elementów cybernetyki.

Zjazd akcentował wyraźnie międzynarodowe aspekty problematyki modernizacyjnej. W czasie obrad minister gospodarki Schiller postawił charakterystyczne pytanie: „Dlaczego nie miałyby się wreszcie w świecie mówić o wyzwaniu niemieckim nie w dziedzinie wojskowej, lecz społeczno-politycznej i społecznej”⁴⁸. Pogląd ten wiąże się z wysuwanymi postulatami społecznymi utrzymanymi w kategoriach *Sozialstaat*⁴⁹. H. Schmidt w cytowanym już wywiadzie dla „Vorwärts” wyrażał nadzieję na pomyślny wynik wyborów do parlamentów krajowych, planowanych na 14 lipca 1970 r. Ich rezultat ocenił później trafnie Sebastian Haffner: „Zwycięstwo okazało się mniej przekonujące aniżeli oczekiwano”⁵⁰.

W tej sytuacji wybory zapoczątkowały drugą fazę realizacji programu modernizacyjnego, przebiegającą w bardziej złożonych warunkach, w atmosferze, w której rząd „o mało co nie stracił nerwów”⁵¹. Wpłynęła ona hamująco na intensywność procesów modernizacyjnych, zwłaszcza że opozycja podjęła od tego momentu ofensywę wymierzoną przeciwko polityce wewnętrznej. Dowodem istnienia w tym okresie stanu napięcia stało się szereg decyzji rządu federalnego i *Bundestagu*, związanych głównie z polityką gospodarczą i koniunkturalną. Zaliczyć do nich należy wycofanie, na wniosek frakcji *CDU/CSU* i życzenie rządu, podczas sesji *Bundestagu* w dniu 19 czerwca, zatwierdzonych uprzednio przez rząd oraz partię koalicji pro-

⁴⁵ „Der Spiegel” z 27 IV 1970.

⁴⁶ Relacjonując obrady zjazdu *SPD* opieram się na materiałach opublikowanych na łamach „Vorwärts” z 21 V 1970. Inne źródła cytuję bezpośrednio w tekście.

⁴⁷ Cyt. za „Stern” z 24 V 1970.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Ryzykowne jednak byłoby — moim zdaniem — określenie programu *SPD* jako wyłącznie technokratycznego, co zdarza się nawet zachodniemieckim autorom (np. Ossip Flechtheim). Zob. *Zensuren nach 20 Jahren Bundesrepublik*. Köln 1969, s. 55.

⁵⁰ „Stern” z 19 VII 1970.

⁵¹ Tamże.

jektów obniżki podatków. Posunięcie to — wynik uzgodnień między ministrem gospodarki Schillerem a prezesem Banku Federalnego Klasenem oraz podporządkowania polityki społecznej względem gospodarczym i koniunkturalnym — uznane zostało przez prasę springerowską za kompromitujące rząd⁵², ponieważ dotyczyło kwestii eksponowanych w deklaracji z 28 października.

To samo posunięcie interpretować można jednak także jako dowód zrzeczności taktycznej, której celem stało się niezrażanie do ekipy rządowej przynajmniej części wielkiego kapitału. Wnioski te potwierdzają zwłaszcza wyniki lipcowej, nadzwyczajnej sesji gospodarczej i budżetowej *Bundestagu*, przygotowywanie w tym czasie efektywnych kroków w polityce zagranicznej, a również umiejętne przeforsowanie części programu podczas debaty czerwcowej. W dniu 18 czerwca 1970 r. *Bundestag* uchwalił dwie poprawki do Ustawy Zasadniczej, z których pierwsza dotyczyła obniżki dolnej granicy wieku dla czynnego prawa wyborczego⁵³. Mogła ona zostać przyjęta jedynie przy współudziale opozycji, wykazującej w tej sprawie przez dłuższy czas poważne wahania. W ten sposób choć w pewnej mierze została zrealizowana zapowiedź deklaracji rządowej o zwiększeniu zakresu współdecydowania młodzieży w sprawach państwowych. Przyjęcie drugiej poprawki, zgłoszonej przez partię Unii, o rozszerzeniu zakresu uczelni, których budowa i rozbudowa finansowana będzie także ze środków federalnych⁵⁴, wskazuje na elastyczność koalicji, wiązanej w dziedzinie modernizacji systemu kształcenia przez strukturę federacji i wypływający z tego podział kompetencji między Związek a poszczególne kraje.

Rezultaty pierwszego miesiąca po wyborach 14 czerwca ocenił m. in. Haffner, stwierdzając, iż nie można ich traktować jako potwierdzenia upadku polityki koniunkturalnej rządu⁵⁵. Wskazał zarazem, iż „powstrzymanie wysokiej koniunktury nastąpiło kosztem szarego człowieka”⁵⁶.

Po zakończeniu nadzwyczajnej debaty *Bundestagu* w lipcu 1970 r. można było odnieść wrażenie, iż rząd nie wykazuje dawnej aktywności w zakresie polityki modernizacyjnej, mówiono nawet o jego „totalnym wyczerpaniu”⁵⁷. W rzeczywistości właśnie w lipcu, w okresie uważanym za krytyczny, odbyło się zamknięte posiedzenie gabinetu, na którym, obok określenia strategii w dziedzinie polityki zagranicznej, przygotowano program reform przewidzianych do realizacji w II półroczu 1970 r., a także w późniejszym okresie. Ujawnienie tego programu przez min. Ehmkego w końcu sierpnia wskazuje na to, iż rząd NRF potrzebował konkretnych efektów na płaszczyźnie polityki zagranicznej, by dzięki nim uzyskać większe możliwości w dziedzinie wewnętrznej polityki.

W artykule opublikowanym w „Vorwärts” 27 sierpnia 1970 r.⁵⁸ min. Ehmke wskazał, że wśród przyjętych 25 zadań szczególnie priorytet uzyskało pięć poniżej zestawionych.

1) Program walki z przestępczością, połączony z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego, opierający się na wprowadzeniu nowocześniejszych metod z elektroniczną techniką obliczeniową włącznie⁵⁹;

2) Polityka kształcenia, w której podkreślono rolę wspólnej komisji federacji

⁵² „Die Welt” z 20 VI 1970; tamże omówienie debaty z 19 VI 1970.

⁵³ Siebenundzwanzigstes Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes v. 31 VII 1970 BGBl. I s. 1161.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ „Stern” z 19 VII 1970.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ „Der Spiegel” z 20 VII 1970.

⁵⁸ *Reformarbeit auf vollen Touren*. „Vorwärts” z 27 VIII 1970.

⁵⁹ Na temat metod walki z przestępczością patrz wywiad parlamentarnego sekretarza stanu A. Bayerla. *Schach der Verbrechern — nicht nur mit Computern*. „Vorwärts” z 6 VIII 1970.

i krajów. Wartą podkreślenia była zapowiedź podjęcia działań mających na celu stworzenie nowoczesnego systemu kształcenia uczniów do zawodu;

3) Modernizacja *Budenswehry*, nawiązująca do założeń *Białej Księgi*;

4) Ochrona naturalnego środowiska człowieka przed niekorzystnymi wpływami cywilizacji, rozpatrywana przez specjalną komisję pod przewodnictwem kanclerza Brandta, połączona z przygotowaniem (przy współudziale przedstawicieli świata nauki) niezbędnych decyzji w tej materii;

5) Walka przeciwko narkomanii, zwłaszcza wśród młodzieży.

Ehmke zastrzegł, że wyliczone kierunki nie stanowią całego programu; w myśl deklaracji rządowej z 1969 r. przedłożone zostaną ponadto *Bundestagowi* sprawozdania rządowe na temat reformy podatkowej, problemów zdrowia, komunikacji, budowy miast, tworzenia majątku indywidualnego oraz kontynuowana będzie dyskusja nad sprawozdaniami dotyczącymi oświaty oraz sytuacji socjalnej.

Zarysowany program wskazywał na dążenie do kontynuowania reform, kładł przy tym większy nacisk na modernizację kierowania społeczeństwem. Sprawom socjalnym, w porównaniu z deklaracją, nadawał mniejsze znaczenie. Tym niemniej już przez samą obfitość wprowadzanych i zapowiadanych reform wzбудził pewną nieufność i obawy, czy jest w ogóle możliwy do zrealizowania. Tego rodzaju głosy podniosły się także na łamach prasy związanej z ekipą rządową, przybierając formę ostrzeżeń przed „inflacją reform”⁶⁰. Zbiegło się to z krytyką — nie tylko ze strony opozycji — osoby głównego ich realizatora, m.in. Ehmkego, spowodowaną m. in. jego wysuwaniem się, kosztem ministrów resortowych, na pierwszy plan w gabinecie. Doszło też do niedyskrecji na temat różnic pomiędzy Ehmkiem a Herbertem Wehnerem⁶¹. Powyższych sprzeczności nie można było jednak traktować jako próby odejścia od reform modernizacyjnych.

Zdecydowany, ostry atak na politykę wewnętrzną rządu podjęła opozycja CDU/CSU. Początkowo znaczny wpływ na jej postawę wywierała grupa „młodych”, posiadająca większość w komisji społecznej CDU, a także w komisji programowej, kierowanej przez premiera Nadrenii-Palatynatu Helmuta Kohla. Dnia 26 czerwca 1970 r. wiceprzewodniczący tej komisji i przedstawiciel tego samego skrzydła Heinrich Köppler przedstawił projekt nowego programu, przygotowany na zjazd statutowy. Autorzy projektu, nadając priorytet polityce kształcenia⁶² nawiązywali do pewnych elementów programu rządowego, które dostarczył „młodym” argumentów uzasadniających wysunięcie własnych propozycji⁶³.

Spotkały się one z kontrakcją prawicy i centrum CDU, a zwłaszcza CSU, przy czym szczególną aktywność wykazali politycy reprezentujący interesy tzw. dawnego stanu średniego (*alten Mittelstandes*)⁶⁴. Podczas uroczystego otwarcia Kongresu Stanu Średniego (*Mittelstandkongress der CDU/CSU*) w Ansbach (Bawaria) podniosły się głosy krytykujące „lewicowe tendencje CDU”⁶⁵. Znalazły one wyraz w referacie byłego ministra gospodarki Schmückera, który ostrzegał przed „wyścigiem z socjalizmem w CDU”⁶⁶. Zwolennicy nieco tylko ulepszonoego modelu „społecznej gospodarki rynkowej” (*Soziale Marktwirtschaft*) uważali zarówno program rządu, jak i umiarkowane poglądy części CDU za „socjalistyczną gospodarkę marksistowską”⁶⁷. Na

⁶⁰ R. Zundel, *Im Dickicht der Reformen*. „Die Zeit” z 4 IX 1970.

⁶¹ Ehmke ist der Grösste. „Stern” z 6 IX 1970.

⁶² „Die Welt” z 27 VI 1970.

⁶³ „Die Zeit” z 3 VII 1970.

⁶⁴ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 10 X 1970.

⁶⁵ „Süddeutsche Zeitung” z 29 IX 1970, przy zastrzeżeniu całego relatywizmu określenia „lewicowość”.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ „Sozialistische Marktwirtschaft” („Der Spiegel” z 7 IX 1970; „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 10 X 1970; „Süddeutsche Zeitung” z 29 IX 1970).

tym tle uległ zaostreniu konflikt pomiędzy komisją socjalną a opanowaną przez tzw. neoliberalów Radą Gospodarczą Unii⁶⁸.

Przedstawiona sytuacja spowodowała, że ostre ataki opozycji na modernizacyjną i wewnętrzną politykę rządu stały się demagogiczne. Główne ostrze krytyki skierowano przeciw polityce koniunkturalnej realizowanej przez ministra finansów Möllera, warunkującej ostatecznie, łącznie z polityką finansową, wprowadzenie w życie programu reform. Do poważnych incydentów doszło podczas debaty w *Bundestagu* 23 września 1970 r., kiedy to min. Möller w ostrych słowach odpowiedział na zarzuty opozycji czyniące go odpowiedzialnym za inflację⁶⁹. W rzeczywistości rozmiary inflacji w NRF były w tym czasie najniższe w całej Europie zachodniej (poza Szwajcarią)⁷⁰, co ze szczególnym naciskiem podkreślił kanclerz Brandt podczas konferencji prasowej 23 października 1970 r., stwierdzając m. in.: „Marka zachodnioniemiecka jest, obok franka szwajcarskiego, najsilniejszą walutą świata”⁷¹.

Różnice poglądów wystąpiły również w dyskusjach nad modernizacją systemu prawnego NRF. Koalicja rządowa usiłowała wykorzystać obradujące w Moguncji w dniach od 22 do 25 września 1970 r. 48. Zgromadzenie Prawników (*Juristentag*) dla przekonania środowiska prawniczego (za pośrednictwem 2 900 uczestników Zgromadzenia) o konieczności realizacji zamierzeń rządu. Jak wskazuje komentarz „Vorwärts” oceniający połowiczne rezultaty tych usiłowań, szereg zjawisk negatywnych utrzymało się, szereg uległo korekcie w środowisku reprezentującym dotąd stanowisko obrony „społeczno-prawnego *status quo*”, a nawet *status quo ante*⁷².

Sam przebieg obrad jest interesującą ilustracją trudności, na jakie natrafia realizacja reform prawnych i przekształcenie świadomości prawnej w NRF.

Minister sprawiedliwości Gerhard Jahn, który wygłaszał referat podczas uroczystości otwarcia Zgromadzenia, rozważał kwestię „dopasowania” prawa do potrzeb współczesności, wychodząc przy tym z założenia, że „wymiar sprawiedliwości pracuje za pośrednictwem form i środków pomocniczych, które odpowiadają stanowi rozwoju w epoce pierwszej kolei żelaznej”⁷³. Obok przedstawienia programu konkretnych reform prawnych, który w następnych dniach stał się przedmiotem obrad grup roboczych, minister Jahn podkreślił, że prawo nie ma tylko dorównywać rozwojowi społecznemu i ekonomicznemu, lecz „musi być ono także rozstrzygnięciem na rzecz 'socjalnego państwa prawnego' (*sozialen Rechtsstaates*)”⁷⁴, co było już bezpośrednim nawiązaniem do sformułowań deklaracji rządowej z 28 października 1969 r.

Nie we wszystkich grupach roboczych Zgromadzenia, których uchwały mają charakter konsultatywny, a zarazem stanowią wyraz poglądów środowiska prawniczego NRF, udało się przeformułować stanowisko rządowe⁷⁵. Zgodne z postulatami rządu były uchwały grup roboczych prawa cywilnego i prawa karnego. Przyjęto tu, wbrew stanowisku chadecji, punkt widzenia ministra sprawiedliwości w przedmiocie modernizacji prawa rozwodowego. Zaakceptowano też szereg propozycji z zakresu prawa karnego wykonawczego (*Strafvollzug*), a zamierzoną jego kodyfikację oceniono jako jedną z najważniejszych reform obecnej kadencji⁷⁶.

Większość członków grupy roboczej prawa publicznego nie podzielała natomiast

⁶⁸ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 10 X 1970.

⁶⁹ Relacja posiedzenia w „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 24 IX 1970.

⁷⁰ „Die Zeit” z 25 IX 1970.

⁷¹ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 24 X 1970.

⁷² „Vorwärts” z 1 X 1970.

⁷³ G. J a h n, *Rechtsprechung der gesellschaftlichen Entwicklung anpassen*. „Die Welt” z 23 IX 1970.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Podsumowanie obrad 48. *Juristentag* zob. w „Süddeutsche Zeitung” z 26 IX 1970; „Vorwärts” z 1 X 1970.

⁷⁶ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 5 X 1970.

stanowiska rządu w sprawie statusu zawodowego stanu urzędniczego (*Berufsbeamtentum*). Kwestia powyższa wiąże się z dokonywanym przez koalicję unowocześnieniem aparatu administracji, który, obok wymiaru sprawiedliwości, stanowił ostoję konserwatyzmu. Kadry jego nie były bowiem od dawna odmładzane⁷⁷, co pociągało brak poparcia dla programu reform w tym środowisku, a nawet w licznych przypadkach postawy zdecydowanie wobec niego wrogie.

Próby zmiany tego stanu rzeczy poprzez usuwanie z resortu jednostek nieprzydatnych pod względem fachowym, względnie reprezentujących poglądy polityczne w rażący sposób sprzeczne z polityką gabinetu czy danego ministra, a nawet wykazujących elementarny brak lojalności⁷⁸, spotykają się z gwałtownymi sprzeciwami ze strony prawicy. Przedmiotem najostrzejszych ataków za „polityzację stanu urzędniczego” byli ministrowie realizujący reformy wewnętrzne — szef Urzędu Kanclerskiego Ehmke⁷⁹ oraz minister finansów Möller, oskarżony o terroryzowanie urzędników, zły styl pracy, niekorzystny wpływ na gabinet i całość koalicji, a wreszcie forsowanie „trendu do partyjności w ministerstwie”⁸⁰, podczas gdy w rzeczywistości przeprowadza on zdecydowaną modernizację, co przyznają nawet jego najostrzejsi krytycy.

Większość uczestników Zgromadzenia Prawników odrzuciła też poglądy reprezentowane przez posła SPD i przewodniczącego komisji spraw wewnętrznych *Bundestagu* Schäfera, wskazującego na potrzebę związania urzędnika państwowego ze społeczeństwem drogą regulacji jego statusu przy pomocy układu polityczno-prawnego oraz na konieczność oceny kwalifikacji kadry urzędniczej⁸¹. Zaakceptowano natomiast stanowisko prof. Quaritscha, kierownika służby naukowej *Bundestagu*, który stwierdził m. in.: „Pozostaje niezbędna neutralna organizacja aparatu wykonawczego państwa. Do tego zalicza się niezależny status dożywotnych urzędników państwowych, a także ograniczenie działalności politycznej urzędników”⁸². Wśród licznych zarzutów opozycji, ulegających nasileniu w okresie trudności zarysowujących się w szeregach koalicyjnej FDP znalazło się stwierdzenie Rainera Barzela, że „zniszczono solidny fundament, na którym rząd rozpoczął swą pracę”⁸³, podsumowując w zdecydowanie negatywny sposób pierwszy rok pracy ekipy SPD/FDP. Barzel powtórzył tu sformułowania ze swej odpowiedzi na deklarację rządową, wygłoszonej w *Bundestagu* 29 października 1969 r., kiedy podkreślił fakt stworzenia w ciągu 20 lat istnienia NRF „trwałych, solidnych podstaw”⁸⁴. Cytowanie szeregu innych stwierdzeń sprzed roku, apokaliptyczny obraz katastrofy gospodarczej i społecznej oraz określanie polityki Brandta jako „socjalistycznej” wykazało jeszcze raz brak rzeczowej argumentacji po stronie opozycji. Barzel uznał że „rząd federalny popełnił niespotykaną w niemieckiej polityce ilość błędów w ciągu jednego roku”⁸⁵. Potwierdziło się również dążenie do odebrania rządowi możliwości dyskutowania efektów polityki modernizacyjnej.

⁷⁷ J a e g g i, *op. cit.*, przyp. 1.

⁷⁸ Np. kierownik wydziału podatkowego w Ministerstwie Finansów Horst Vogel (CDU) spełniał, przed przeniesieniem go przez min. Möllera na emeryturę, niechlubną rolę „szpicla opozycji” (*Spitzel der Opposition*, „Stern” z 25 X 1970).

⁷⁹ Ch. B e r n d t, *Beamte contra Kanzleramt*. „Ost-West Kurier” z 15 VIII 1970 („Zaden urząd nie jest traktowany z takim brakiem zaufania jak urząd Kanclerski; żaden szef rządu nie znajduje się pod taką krytyczną uwagą, jak minister Urzędu Kanclerskiego Horst Ehmke”); „Die Zeit” z 4 IX 1970.

⁸⁰ K. S t e v e s, *Bundesfinanzministerium: Misstöne und Misstimung*. „Die Welt” z 16 X 1970.

⁸¹ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 24 IX 1970.

⁸² Tamże.

⁸³ Barzel: „Die Regierung zerstört ein solides Fundament”. „Die Welt” z 14 X 1970.

⁸⁴ „Die Welt” z 30 X 1969.

⁸⁵ „Die Welt” z 15 X 1970.

Nie można było odmówić opozycji słuszności, gdy zarzucała, że rząd zrealizował w zakresie reform wewnętrznych mniej aniżeli wynikało to z jego zapowiedzi. Z drugiej jednak strony ekipa rządowa NRF uzyskała w ciągu pierwszego roku pracy szereg rezultatów. Wskazuje na nie ogłoszony w rocznicę objęcia władzy bilans rządowy zatytułowany *Wymarsz w lata siedemdziesiąte (Aufbruch in die 70er Jahre)*⁸⁶. Wstęp, podpisany przez Brandta, zawiera m. in. następujące stwierdzenie: „bilans jest pozytywny. Porównanie z deklaracją rządową z 28 października 1969 r. wykazuje, że nadaliliśmy bieg większości naszych zamierzeń”⁸⁷. Bilans uwypuklił rezultaty w szeregu dziedzinach, odpowiadających w przybliżeniu podziałowi resortowemu. Wśród nich wyróżnić można następujące grupy.

1) Polityka koniunkturalna i zarządzenia służące opanowaniu koniunktury. Do osiągnięć zaliczono tu rewaluację marki w dniu 24 października 1969 r. i utrzymanie stabilizacji rynkowej.

2) Finanse. Bilans zapowiadał znaczny wzrost wydatków budżetowych (z 89,35 mld marek w 1970 r. do 127 mld w r. 1974). Z problemem tym ściśle wiązała się zapowiedź skierowania bardzo poważnych nakładów na dziedziny o istotnym znaczeniu dla unowocześniania kraju. Pierwszeństwo przyznano kształceniu i nauce, gdzie zaplanowano wzrost wydatków z 3,2 mld marek w 1970 r. do 10,3 mld marek w 1974 r., co pozostawało także w związku z projektem ustawy ramowej dla szkół wyższych. Podjęto także szereg kroków dla podniesienia tempa wzrostu budownictwa mieszkaniowego oraz modernizacji systemu komunikacji, zwłaszcza zaś budowy autostrad.

3) Polityka socjalna. Zapowiedziano reformę przepisów regulujących stosunki między pracodawcą a pracobiorcą w wielkich zakładach (*Betriebsverfassungsgesetz*), podwyżkę rent, ubezpieczeń pracowniczych oraz zasiłków rodzinnych dla dzieci. Podkreślono znaczenie przyjęcia przez *Bundestag* 4 czerwca 1970 r. ustawy podnoszącej górną granicę uposażeń wolnych od podatku (z 312 na 624 marki)⁸⁸. Z dziedziną tą wiążą się także problemy ochrony naturalnego środowiska człowieka, ujęte w programie rządowym z 17 stycznia 1970 r.⁸⁹ oraz problemy ochrony zdrowia.

4) Bilans eksponuje także osiągnięcia w zakresie polityki wobec młodzieży i sportu, postęp reformy prawa oraz przedsięwzięcia z zakresu rolnictwa i polityki strukturalnej.

Podczas konferencji prasowej w dniu 23 października 1970 r. kanclerz zapewnił, że jego rząd będzie kontynuował realizację programu reform⁹⁰. Praktyka następnego roku wykazała, że oświadczenia rządowe nie są w pełni obiektywne, nie miała jednak racji również i opozycja, głosząc „totalną negację”⁹¹ dotychczasowych osiągnięć i przyszłych rezultatów rządu NRF.

Charakterystyczną cechą pracy ekipy rządowej stało się powołanie szeregu ciał kolegialnych, politycznych lub doradczych, zajmujących się przygotowaniem podstaw modernizacji poszczególnych dziedzin życia. Wśród nich należy wyróżnić: komisję gabinetu do spraw reformy struktury rządu i administracji⁹², zespół ciał kolegialnych zajmujących się zagadnieniami kształcenia i nauki, komisję studiów nad problemami służby publicznej, komisję do spraw reformy konstytucji.

⁸⁶ *Aufbruch in die 70er Jahre. Regierung Brandt-Scheel. Bilanz und Chronik des ersten Jahres*. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung Bonn.

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ Gesetz zur Änderung des Zweiten Gesetzes zur Förderung der Vermögensbildung der Arbeitnehmer (G. v. 27 VI 1970 BGBl. I, s. 925). O znaczeniu tej ustawy por. także: *Größere Chancen mit dem 624-Gesetz. Der Bundesminister für Arbeit und Sozialordnung informiert*. Bonn 1970.

⁸⁹ *Sofortprogramm der Bundesregierung für den Umweltschutz* (tekst powielany).

⁹⁰ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 24 X 1970.

⁹¹ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 22 X 1970.

⁹² „Bulletin . . .”, z 11 IX 1970.

Przed wyborami do parlamentu krajowego w Hesji *Bundestag* przyjął (w dniu 4 listopada 1970 r.) ustawy, regulujące w sposób cząstkowy niektóre problemy zaliczane przez rząd do polityki socjalnej. W pierwszej w nich⁹³ uzupełnione zostały przepisy dotyczące ubezpieczeń społecznych. Z dniem 1 lipca 1970 r. postanowiono wyasygnować środki, dzięki którym ubezpieczeni będą mogli korzystać z różnych profilaktycznych badań lekarskich. Łącznie wydatki na ten cel wyniosą 320 mld marek. Ponadto uległa „zdynamizowaniu i przesunięciu” granica dochodów, określająca obowiązek korzystania przez pracowników umysłowych z ubezpieczeń społecznych. W drugiej kolejności rozszerzono dodatki rodzinne na dzieci⁹⁴ oraz podniesiono dodatek mieszkaniowy⁹⁵. Bez wątplenia jednak we wszystkich tych przypadkach zakres wprowadzonych regulacji był węższy niż zapowiadano.

Same wybory w Hesji (w dniu 8 listopada 1970 r.) wpłynęły na utrwalenie koalicji i częściowe przewyciężenie stanu niepewności wobec postaw wahających się polityków i deputowanych *FDP*. Działacze tej partii, o ile wcześniej posiadali jeszcze jakiegokolwiek wątpliwości, zdali sobie sprawę, że sojusz z *SPD* stanowi dla „wolnych demokratów” jedyną szansę istnienia jako siły politycznej, przekraczającej klauzulę 5% w wyborach do *Bundestagu*. Dodatkowo korzystnym czynnikiem stał się wynik wyborów w Bawarii (22 listopada 1970 r.), zapewniający *FDP* powrót do miejscowego *Landtagu*.

Utrwalenie koalicji nie przewyciężyło różnic pomiędzy jej partnerami na temat realizacji programu reform. Szereg konserwatywnych osobistości kierownictwa *FDP* wykazywało nadal brak zaufania do polityki socjalnej ekipy rządowej⁹⁶. Ponadto „wolni demokraci” starali się, by ostateczny kształt programu reform w jak największym stopniu uwzględniał ich stanowisko jako partii reprezentującej poglądy liberalne⁹⁷, interesy stanu średniego oraz w poważnym zakresie części wielkiego kapitału przemysłowego i finansowego. Należy tu zaznaczyć, że *FDP* może dla tych środowisk stanowić bardzo czuły instrument nacisku.

Rząd Brandta-Scheela i jego polityka modernizacyjna spotykała się z krytyką nie tylko sił konserwatywnych, lecz i lewicy *SPD*. Właśnie pod koniec drugiej fazy, w dniach od 11 do 13 grudnia 1970 r. odbył się w Bremie Federalny Kongres Młodych Socjalistów (*Jusos*). Jego uchwały zmusiły zarząd *SPD* kierujący się również względami taktyki partyjnej i rządowej, do publicznego wyrażania swego stosunku do tych uchwał i podkreślenia faktu istnienia różnicy zdań w takich dziedzinach programu reform, jak polityka gospodarcza, koncepcje „współstanowienia” (*Mitbestimmungskonzeption*) oraz polityka zbrojeniowa⁹⁸. Pośrednio wystąpienie to potwierdziło zwolnienie tempa reform w drugiej fazie, połączone z większym niż dotychczas uwzględnianiem stanowiska opozycji. Ponadto reformy wewnętrzne spychane były na drugi plan przez wydarzenia w polityce międzynarodowej (układ moskiewski i układ warszawski), które powodowały pojawienie się opinii, że rząd federalny jest bardziej aktywny na polu polityki zagranicznej, aniżeli reform wewnętrznych. Komentator „*Die Zeit*” polemizował z takimi stwierdzeniami sformułowaniami: „pomimo wszystko — reformy wewnętrzne”⁹⁹.

Z końcem zimowych ferii parlamentarnych 1970 - 1971 r. rozpoczęła się trzecia

⁹³ Gesetz zur Weiterentwicklung des Rechts der gesetzlichen Krankenversicherung (Zweites Krankenversicherungseränderungsgesetz v. 21 XII 1970, BGBl. I, s. 1770).

⁹⁴ Gesetz zu Änderung und Ergänzung des Bundeskindergeldgesetzes (G. v. 16 XII 1970, BGBl. I, s. 1725).

⁹⁵ Zweite Wochengeldgesetz (G. v. 14 XII 1970, BGBl. I, s. 1637).

⁹⁶ Penderlpartei oder Korrektiv. „*Die Zeit*” z 27 XI 1970.

⁹⁷ Grundsätze liberaler Eigentumspolitik. Eine Dokumentation. „Aktuelle Beiträge zur politischen Bildung”. Schriftenreihe der Friedrich-Naumann Stiftung, z 11/1970.

⁹⁸ Stellungnahmen des SPD-Parteivorstandes zu den Beschlüssen des Bundeskongresses der Jungsozialisten in Bremen vom 11. - 13. Dezember 1970. „Reihe Jugend”, Heft 2.

⁹⁹ R. Zundel, Trotzdem — Innere Reformen. „*Die Zeit*” z 11 XII 1970.

faza realizacji programu modernizacyjnego rządu NRF. Główną jej tendencją stały się działania mające na celu utrzymanie stabilizacji gospodarczej, finansowej i politycznej oraz pogodzenia tej stabilizacji z reformami wewnętrznymi wymagającymi najczęściej poważnych kosztów. Pogodzenie tych dwóch, częściowo sprzecznych ze sobą zamierzeń, wpływało na kompromisowość rozwiązań i dalsze ograniczenie tempa reform wewnętrznych, zwłaszcza z zakresu polityki socjalnej, a także na posunięcia obejmujące kosztowne przekształcenia infrastruktury.

Rząd federalny stał się obiektem bacznej obserwacji i nacisków różnych sił politycznych i społecznych NRF. Największe dla niego znaczenie posiadała opinia kół wielkiego przemysłu. Wykazywały one na początku 1971 r. poważne zaniepokojenie, że rozmiary reform wewnętrznych zagrażą zasadom „socjalnej gospodarki rynkowej”, regułom wolnej konkurencji, a ściślej rzecz biorąc — ich własnym interesom. Dlatego też rzeczą konieczną stało się spotkanie uczestników Zgromadzenia Niemieckiego Przemysłu i Handlu (*DIHT*) z kanclerzem Brandtem¹⁰⁰, na którym doszło (26 lutego 1971 r.) do wzajemnego wyjaśnienia stanowisk. Prezydent Zgromadzenia, Otto Wolf von Amerongen, wyraził z tej okazji nadzieję, że przynajmniej wśród rządu federalnego „nie znajdują żadnego echa niepoważne pogłoski o rzekomej wrogości przedsiębiorców wobec reform”. Równocześnie podzielili się obawą, iż rozmiary planowanych wydatków budżetowych, zwłaszcza w zakresie kształcenia, budowy dróg oraz ochrony naturalnego środowiska człowieka, są stanowczo za wysokie. Ostrzegali także przed ewentualnym wzrostem podatków. Willy Brandt, który zyskał podziękowania i życzliwe przyjęcie zebranych, podkreślił akceptację zasad przez nich uznawanych oraz szacunek dla dynamicznie działających przedsiębiorców, którzy reformują struktury produkcyjne. Zapewnił także, że nie ulegnie zagrożeniu ani stabilizacja gospodarcza, ani solidarność finansowa, zaznaczając przy okazji, iż wiele zamierzonych reform nie jest jeszcze w pełni zabezpieczonych finansowo, zaś niektórzy ministrowie żądają za wiele¹⁰¹. W ten sposób jeszcze raz dano do zrozumienia, że rząd NRF w swym programie modernizacyjnym nie przekroczy granic określonych przez wielki kapitał.

W omawianym okresie w dalszym ciągu kontynuowała swe ataki chadecka opozycja. Podczas zjazdu *CDU* w Düsseldorfie (25 - 27 stycznia 1971 r.), większość delegatów, reprezentująca siły konserwatywne i reakcyjne, odrzuciła ważne propozycje reform społecznych i modernizacyjnych¹⁰², sugerowanych wcześniej przez grupę „młodych” z Helmutem Kohlem na czele, którzy usiłowali przejąć część programu ekipy *SPD/FDP*¹⁰³. Nie przeszkodziło to jednak chadecji konsekwentnie poddawać krytyce rząd Brandta bądź to za „politykę inflacyjną”, bądź też za niedostateczne tempo reform. Z tego też powodu frakcja *CDU/CSU* w *Bundestagu* złożyła tzw. wielką interpelację dotyczącą roboczego programu rządu federalnego w zakresie zamierzeń wewnętrznych politycznych.

Rząd NRF udzielił nań odpowiedzi w marcu 1971 r.¹⁰⁴, a debata w *Bundestagu* poświęcona tej kwestii odbyła się w tymże miesiącu. Sporządzony dokument składał się z dwóch części: właściwej odpowiedzi¹⁰⁵ oraz obszernego dodatku¹⁰⁶.

Autorzy odpowiedzi zaznaczają na wstępie, iż w ciągu poprzednich 16 miesięcy

¹⁰⁰ Brandt wirbt um Vertrauen bei der deutschen Wirtschaft. „Die Welt” z 27/28 II 1971.

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² Por. sprawozdania z 18 zjazdu *CDU* zamieszczane w dniach 26 - 28 I 1971 w prasie codziennej NRF („Frankfurter Allgemeine Zeitung”, „Die Welt”, „Süddeutsche Zeitung”).

¹⁰³ „Die Welt” z 27 VI 1970. Priorytet przyznano polityce w zakresie kształcenia i nauki.

¹⁰⁴ Dokumentacja na ten temat w wydawnictwie: *Das Reformprogramm der Bundesregierung*. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Bonn 1971.

¹⁰⁵ Antwort der Bundesregierung an die Grosse Anfrage der Fraktion der *CDU/CSU* betr. Arbeitsprogramm der Bundesregierung zu innenpolitischen Vorhaben. Drucksache VI/1953. W: *Das Reformprogramm* . . . , ss. 5 - 22.

¹⁰⁶ Anlage zur Antwort der Bundesregierung . . . W: *Das Reformprogramm* . . . , ss. 23 - 88.

rząd przedłożył 16 raportów szczegółowych, w tym 14 dotyczących polityki gospodarczej i wewnętrznej¹⁰⁷. Następnie precyzuje się niektóre używane powszechnie pojęcia. I tak np. planowanie polityczne określa się jako „instrument, przy pomocy którego staje się możliwe wcześniejsze poznanie i terminowe rozpracowanie alternatywnych rozstrzygnięć”¹⁰⁸. Odpowiedź rządu zawiera także następującą definicję „reform wewnętrznych”:

„Pod pojęciem 'reform wewnętrznych' rząd federalny rozumie stopniowe zmiany w naszej państwowej i społecznej rzeczywistości, które zorientowane są na wolne i postępowe społeczeństwo, określone podstawowymi zasadami socjalnego i demokratycznego państwa prawnego. Chcemy

- więcej humanizmu w naszym społeczeństwie,
- równych szans życiowych,
- więcej sprawiedliwości społecznej,
- więcej wolności dla jednostki,
- bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego,
- szerszego współdziałania obywateli w naszych wspólnych sprawach”¹⁰⁹

W dalszym ciągu wywodów celowość reform wewnętrznych uzasadnia się koniecznością osiągnięcia zgodności między postępow naukowym i technicznym a potrzebami jednostkowymi i społecznymi. Podkreślono także, iż „niezbędność reform wewnętrznych uznana została za późno”. W zakończeniu dokumentu stwierdzono:

„Rząd federalny jest przekonany, że znajduje w naszym narodzie coraz pełniejsze zrozumienie polityki reform wewnętrznych i rosnącą gotowość do jej współtworzenia. W nowoczesnym społeczeństwie przemysłowym bezpieczeństwo tkwi nie w trwaniu, lecz tylko w zmianach poprzez reformy. Rząd federalny będzie kontynuował swą politykę reform wewnętrznych, przy ich elastycznym dopasowywaniu do nowego rozwoju z jednej strony, a zarazem możliwości finansowych i konieczności gospodarczych”¹¹⁰.

W obszernym załączniku przedstawiono konkretne reformy uporządkowane w następujących grupach:

- polityka w zakresie kształcenia i nauki,
- ubezpieczenia społeczne, opieka zdrowotna, polityka wobec młodzieży i rodziny, prawo pracy i prawo socjalne,
- rozszerzenie praw do współdecydowania i zapewnienie wolności informacji,
- umacnianie i ulepszanie porządku gospodarczego, włączając w to poprawę struktury dochodów,
- polityka strukturalna i przestrzenna,
- reformy państwowe¹¹¹.

Analizując tę część dokumentu, dotyczącą przeważnie reform przedstawionych już wcześniej, warto zwrócić uwagę na krótki rozdział wskazujący na ścisły związek polityki modernizacyjnej z dostosowaniem NRF do wymogów rewolucji naukowo-technicznej zatytułowany *Popieranie postępu naukowego i technicznego*¹¹². Stawiano tam za cel przezwytyczenie istniejących „luk”, przypomniano znaczenie badań i postępu technicznego dla wzrostu gospodarczego i podniesienia standardu życiowego, wskazywano także na istniejące trudności: „W placówkach badawczych pa-

¹⁰⁷ *Das Reformprogramm . . .*, ss. 5 - 6.

¹⁰⁸ Tamże, s. 9.

¹⁰⁹ Tamże, s. 11.

¹¹⁰ Tamże, s. 22.

¹¹¹ Tamże, ss. 23 - 24.

¹¹² Tamże, s. 32.

nuje niepewność co do przyszłego porządku wewnętrznego i dalekosiężnej orientacji. Brakuje dostatecznej koordynacji między Związkiem a krajami". Wyliczone zostały także konkretne — zrealizowane lub zamierzone — przedsięwzięcia dotyczące całej republiki lub międzynarodowej współpracy naukowej¹¹³.

Debata jaka odbyła się w *Bundestagu* 24 marca 1971 r., przyniosła szereg kolejnych starć. Kanclerz Brandt w swej deklaracji zapewnił o stopniowej, sukcesywnej realizacji najważniejszych zamierzeń, następnie w sprawach finansowych zabierał głos min. Möller. Występujący w imieniu frakcji CDU/CSU Gerhard Stoltenberg zarzucił rządowi brak jasności wywodów odnośnie do konkretnych reform i priorytetów oraz powtórzył zarzut o niepewnościach, jakie niesie z sobą obecna polityka finansowa¹¹⁴.

Ten ostatni zarzut nie był zupełnie pozbawiony podstaw. „Der Spiegel” jeszcze przed debatą w *Bundestagu*, ujawniając część zakulisowych mechanizmów powstawania odpowiedzi na chadecką interpelację, podawał przykłady niezgodności opinii poszczególnych ministrów oraz niechęci (na przykład min. komunikacji Lebera) do ograniczenia wydatków resortu. Zdaniem tygodnika, „niezgodność wewnątrz gabinetu uniemożliwiła poważną odpowiedź na interpelację CDU/CSU”¹¹⁵. Organ wielkiego kapitału zarzucał rządowi Brandta niedostatek samokrytycyzmu¹¹⁶.

W ciągu marca i kwietnia 1971 r. trudności finansowe, nierozzerwalnie sprzężone z realizacją programu reform, uległy dalszemu zaostrzeniu. Minister gospodarki (Schiller) i finansów (Möller) w dalszym ciągu nie mogli uzgodnić programu stabilizacyjnego¹¹⁷. Znacznie zresztą wcześniej publiczną tajemnicą stały się spory między obu ministrami, nazywanymi „primadonna” i „primadonna absolutna”¹¹⁸. Wzmogły się także wywierane na nich oraz na współdziałającego z nimi w ramach procesów planowania min. Ehmkego naciski czynników wewnętrznych — ministrów resortów — żądających największych dotacji budżetowych (obrona, komunikacja, kształcenie i nauka) oraz zewnętrznych — inwazja amerykańskiego dolara¹¹⁹.

W maju 1971 r. wydarzenia te spowodowały pierwszy w okresie VI kadencji *Bundestagu* przypadek ustąpienia członka gabinetu. Min. Möller zrezygnował ze swego urzędu, zaś resort finansów uległ połączeniu z Ministerstwem Gospodarki w „superministerstwo” pod kierownictwem min. Schillera¹²⁰. Z chwilą tak poważnego rozszerzenia jego kompetencji, min. Schiller, świadomy piętujących się przed nim trudności, porównywał swe położenie do astronauty, który podczas lądowania ma do dyspozycji jedynie wąski korytarz¹²¹. Równocześnie wyrażał nadzieję, że zdoła kontynuować politykę stabilizacyjną i uniknąć grożącej recesji.

W dalszym jednak ciągu rząd borykał się z trudnościami o niezmiennym charakterze. Dla przykładu: w czerwcu 1971 r. doszło do kontrowersji z ministrem komunikacji Leberem w sprawie podatku obciążającego samochody osobowe¹²², zaś do połowy sierpnia tegoż roku odpowiedni ministrowie nie zdołali uzgodnić koncepcji szerzej zakrojonych ulg podatkowych¹²³. Dalsze, znacznie większe komplikacje w po-

¹¹³ Warto jednak pamiętać o realnych trudnościach w programie międzynarodowej współpracy naukowej.

¹¹⁴ Keine Klarheit über konkrete Pläne. „Das Parlament” z 3 IV 1971.

¹¹⁵ Hals- und Beinbruch. „Der Spiegel” z 15 III 1971.

¹¹⁶ Organ wielkiego kapitału „Wirtschaftswoche” („Der Volkswirt”) zarzucał rządowi Brandta niedostatek samokrytycyzmu (w nrze z 19 III 1971).

¹¹⁷ Verurteilt und verdammt. „Der Spiegel” z 5 IV 1971.

¹¹⁸ W. Hoffmann, Die Schau der Eintracht. „Die Zeit” nr 39 z 1970. Wcześniej, bez wymieniając nazwisk sprawę tę sygnalizował „Die Zeit” z 3 VII 1970.

¹¹⁹ Kampf gegen die Dollar-Invasion. „Der Spiegel” z 10 V 1971 oraz Uns bleibt nur ein schmaler Korridor. „Der Spiegel” z 17 V 1971.

¹²⁰ G. Gaus, Bonner Doppelkopf. „Der Spiegel” nr 21 z 1971.

¹²¹ Dieser Schüller ist wie ein Astronaut. „Der Spiegel” nr 21 z 1971.

¹²² Dieser Unfug mache ich nicht mit. „Der Spiegel” z 5 VII 1971.

¹²³ Was soll gestrichen werden. „Wirtschaftswoche” z 13 VIII 1971.

lityce finansowej przyniosły decyzje USA, prowadzące do kryzysu walutowego świata zachodniego. Nawet opozycja zmuszona została do spektakularnego oświadczenia, że zaprzestaje krytyki tego wycinka działalności min. Schillera¹²⁴.

Wpływ polityki finansowej na tempo reform wewnętrznych zmusił także Brandta w okresie zamykającym trzecią fazę realizacji programu modernizacyjnego do skomentowania istniejącej sytuacji. Z jednej strony kanclerz podkreślił konieczność utrzymania polityki stabilizacyjnej, z drugiej zaś ostrzegł przed stosowaniem wyłącznie deflacji lub oszczędności, które prowadzą do zacołania gospodarczego i szkodzą perspektywom na przyszłość¹²⁵.

Poza polityką finansową, będącą najważniejszym elementem działalności rządu w omawianym okresie, należy zwrócić uwagę na zarysowujące się równocześnie dalsze problemy. Należą do nich: 1) kontrowersje wokół planowania i zakresu kompetencji w Urzędzie Kanclerskim, 2) trudności w polityce wobec wyższych uczelni, 3) reforma prawa.

Nie uwzględniam w tym miejscu bilansów dokonywanych w NRF w czerwcu i lipcu br., ponieważ w zasadzie nie wniosły one żadnych nowych elementów do dotychczasowych ocen oraz sytuacji po wyborach krajowych w Palatynacie Reńskim i Szlezwiku-Holsztynie, gdyż nie spowodowały one większych zmian w ogólnym klimacie politycznym¹²⁶.

W porównaniu z przełomem lat 1969 - 1970 nastąpiło w omawianym okresie pewne zmniejszenie roli „sztabów planowania”, skupionych wokół Urzędu Kanclerskiego oraz min. Ehmkego. Zarzucano im technokratyzm, niewystarczającą skuteczność działania, nadmierną fascynację komputerami oraz próby wykorzystania planowania dla spełnienia osobistych ambicji szefa Urzędu Kanclerskiego¹²⁷. Z pewnością jednak postęp w pracach koordynacyjnych i planistycznych, prowadzonych przez tak istotną w strukturze władzy NRF instytucję nie polegał jedynie na posługiwaniu się komputerem. Zasługującą na uwagę ocenę wytworzonej sytuacji zamieściło pismo „Wirtschaftswoche”, w którym sformułowano m. in. wniosek, iż w Urzędzie Kanclerskim stosowana jest metoda „prób i błędów”¹²⁸. W każdym razie rola min. Ehmkego sprowadzona została do „normalnych wymiarów” i przestano go uważać za „nadministra”¹²⁹.

Dyskusja nad kształtem wyższych uczelni zapoczątkowana 14 tezami min. Leussinka dotyczącymi ustawy ramowej szkół wyższych, wykazała, że projekt ten — uznany także za technokratyczny — spotkał się z poważną krytyką ze strony wszystkich zainteresowanych¹³⁰. Z zarzutami wystąpili profesorowie, asystenci, przedstawiciele krajów, zaś powszechną zachodnioniemiecką organizacją studencką VDS określiła nie tylko wymienioną ustawę, ale i całą politykę reform wewnętrznych jako „wroga młodzieży”¹³¹. Także sam proces przygotowania ustawy, jak i wiele bardziej nowoczesnych, a nawet postępowych zamierzeń w zakresie kształcenia napotyka trudne przeszkody stawiane przez siły konserwatywne i reakcyjne¹³².

Sporo trudności w realizacji napotykają też postulaty liberalizacji prawa karnego (dotyczącego przestępstw seksualnych) ze względu na opór oficjalnych przed-

¹²⁴ Stoltenberg: *Wir machen keine Schwierigkeiten*. „Handelsblatt” z 20/21 VIII 1971.

¹²⁵ Wywiad dla tygodnika „Vorwärts” z 2 IX 1971.

¹²⁶ Por. W. Dröscher, *Die Situation nach den Landtagswahlen*. „Die neue Gesellschaft” czerwiec 1971, ss. 61 - 63.

¹²⁷ *Der Macher*. „Der Spiegel” z 1 II 1971.

¹²⁸ *Trial and Error*. „Wirtschaftswoche” z 19 III 1971.

¹²⁹ R. Zundel, *Auf Normalmass gestützt*. „Die Zeit” z 26 III 1971.

¹³⁰ „Der Spiegel” z 1 II 1971.

¹³¹ „vds-press” z 2 VI 1971. Istnieje w tym zakresie także szereg wydawnictw powielanych np. biuletyn informacyjny „AStA-Info” wydawany na uniwersytecie w Hamburgu.

¹³² Zwraca na to uwagę organ Związku Zawodowego Pracowników Oświaty i Nauki „Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung” z 1 III 1971.

stawicieli kościołów¹³³. Wiosną i latem 1971 r. celowo nadawano rozgłos planom kolejnej reformy prawa karnego — zmianie § 218 kodeksu karnego, zakazującego przerywania ciąży. Można mniemać, że wiązało się to z próbami oddziaływania na środowiska kobiece oraz wykazywaniem — w okresie mniejszej intensywności reform wewnętrznych — że pewne prace w tym zakresie są jednak prowadzone.

Pomimo istniejących przeszkód i całej złożonej sytuacji, ekipa Brandta-Scheela potrafiła jednak w pierwszej połowie swej kadencji odnotować w polityce modernizacyjnej szereg istotnych osiągnięć. We wszystkich ośmiu zasadniczych kierunkach tej polityki nastąpił wyraźny postęp, choć nie w każdej dziedzinie był on jednakowy. Najpełniejszej modernizacji dokonano w zakresie „polityki obronnej”, tj. w *Bundeswehrze*. W tym przypadku chodzi nie tylko o fakty omówione we wspomnianej już *Białej Księdze*, lecz także i inne posunięcia, głównie o wprowadzane do niej elementy kierowania menażerskiego. Na uwagę zasługuje działalność sekretarza stanu w Ministerstwie Obrony NRF Ernsta Wolfa Mommsena, reprezentanta interesów przemysłu stalowego. Został on „sprowadzony” do resortu w charakterze „menażera dla wojskowej pomocy technicznej”¹³⁴. Zadaniem jego jest naprawa błędów planowania produkcji zbrojeniowej, związanych np. z budową czołgu obrony przeciwlotniczej, popełnionych przed objęciem resortu przez min. Schmidta oraz koordynacja stanowisk ministerstwa i wielkiego kapitału¹³⁵.

Ta dziedzina modernizacji spotykała się w latach 1969 - 1971 ze stosunkowo nieznaczną krytyką opozycji. Pojawiały się wprawdzie dokumenty w rodzaju memoriału grupy oficerów *Bundeswehry*¹³⁶, jednakże działania dotyczące armii i resortu obrony zostały przez pełnomocnika *Bundestagu* Schultza w jego raporcie za rok 1970 ocenione w całości pozytywnie¹³⁷.

Faktem jest, że najmniejszy postęp zaznaczył się w dziedzinach najbardziej odczuwalnych przez szerokie masy, a więc w zakresie polityki socjalnej. Według bilansu dokonywanego w czerwcu 1971 r., zrealizowano 19 zamierzeń modernizacyjnych, w tym 17 ustaw i 2 rozstrzygnięcia na szczeblu rządowym, a w 11 przypadkach podjęto już odpowiednie kroki (6 projektów ustaw poddano procedurze ustawodawczej, przygotowano trzy dalsze projekty, zaś w 2 przypadkach opracowano zasadnicze koncepcje)¹³⁸. Dotyczyły one jednak głównie reform o mniejszym ciężarze gatunkowym, co spowodowało, że efekty polityki modernizacyjnej zostały w jakimś stopniu przytłumione przez rezultaty polityki zagranicznej. Istnieją jednak podstawy, by sądzić, że wypracowano „rezerywy możliwych zmian”¹³⁹, to znaczy, że szereg posunięć przyniesie efekty w przyszłości. Równocześnie uzasadniony jest zarzut, że rząd NRF nie najlepiej dyskontuje swe osiągnięcia wewnętrzne¹⁴⁰.

Nagminnym zjawiskiem w programowaniu reform oraz w ich realizacji stało się łączenie wspólnym mianownikiem reform o różnym znaczeniu, które można sklasyfikować następująco:

1) Reformy zasadnicze, zmierzające do przeobrażenia systemu kierowania społeczeństwem kapitalistycznym (np. zapowiedzi reformy struktury federalnej, częściowo reforma gabinetu) oraz powierzchowne, „kosmetyczne”, polegające na wprowadzaniu drobnych „nowinek” technicznych lub organizacyjnych;

¹³³ „Die Zeit” z 5 III 1971.

¹³⁴ „Süddeutsche Zeitung” z 23 IV 1970.

¹³⁵ Na tego rodzaju rolę wskazuje wywiad opublikowany w tygodniku „Der Spiegel” z 28 IX 1970.

¹³⁶ Wywiad z autorami memoriału: *Zum Kampf muss erzogen werden*. „Der Spiegel” z 5 IV 1971.

¹³⁷ *Die Bundeswehr in Staat und Gesellschaft* (II). Presse- und Informationszentrum des Deutschen Bundestages, Bonn 1971.

¹³⁸ „Informationsdienst der SPD”. Beilage zu „intern” z 9 VI 1971.

¹³⁹ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 22 X 1970.

¹⁴⁰ „Die Zeit” z 29 I 1971.

2) Reformy kosztowne, wymagające poważnych nakładów pieniężnych (reformy socjalne, kształcenia, budowa dróg) oraz nie wymagające większych nakładów (np. reformy niektórych dziedzin prawa)¹⁴¹;

3) Reformy modernizujące bezpośrednio (reforma gabinetu)¹⁴² oraz modernizujące pośrednio (reformy prawa, polityka socjalna);

4) Reformy możliwe do przyjęcia przez obu partnerów koalicji (chodzi zwłaszcza o trudności w uzgodnieniu wspólnej polityki socjalnej między SPD i FDP) oraz reformy, które akceptuje także opozycja (np. poprawki do Ustawy Zasadniczej przyjęte przez Bundestag 18 czerwca 1970 r.);

5) Niektóre reformy dotyczące kwestii drażliwych (sprawa zawodowego stanu urzędniczego).

Uwzględniając tę klasyfikację można stwierdzić, że największe trudności sprawia przyjęcie reform zasadniczych oraz „drażliwych” (ze względów politycznych, społecznych lub klasowych) oraz wymagających poważnych środków finansowanych z funduszy publicznych.

Dla realizatora reform wewnętrznych ważny jest ich społeczny oddźwięk. Obok „wskaźnika syntetycznego”, jakim są wyniki wyborów do parlamentów krajowych, pomocnicze dane orientujące w poglądach społeczeństwa zachodniemieckiego przynoszą badania opinii publicznej. W ankiecie opracowanej na zlecenia tygodnika „Der Spiegel”¹⁴³, w odpowiedzi na zasadnicze pytanie dotyczące potrzeby reform, jedynie 26% wypowiedziało się przeciwko: „Byłoby nieźle, gdyby pozostało tak, jak jest”. Reszta ankietowanych reprezentuje trzy stanowiska: 1) 43% uważa: „Jesteśmy na dobrej drodze, ale pewne rzeczy wypadaloby jednak ulepszyć”; 2) 22% wyraża poglądy radykalniejsze: „Bardzo wiele jest u nas złego; potrzebujemy daleko idących przemian”; 3) 8% wreszcie występuje zdecydowanie przeciwko istniejącemu stanowi: „Tak jak jest u nas obecnie nie może trwać dłużej. Wszystko od podstaw wymaga zmian”.

Wśród konkretnych dziedzin największe znaczenie miał dla ankietowanych problem mieszkań, podatków, walki z przestępczością, reorganizacji służby zdrowia i ochrony środowiska człowieka. Zagadnienia te stawiano przed innymi reformami z zakresu polityki wewnętrznej i jakimikolwiek zmianami dotyczącymi polityki zagranicznej. Poważna część ankietowanych przesuwiała na terminy późniejsze realizację reformy szkolnictwa, kwestie współdecydowania lub popierania sportu.

Reakcje społeczeństwa muszą być uwzględniane przez rząd NRF liczący się przeciw z poważną grupą społeczną, która uważa za celowe tylko umiarkowane reformy nie prowadzące do gruntownych przeobrażeń, czy też krytykuje zbyt ni pośpiech w zakresie prac modernizacyjnych.

„Der Spiegel” sformułował na podstawie wspomnianej ankiety również wnioski dotyczące świadomości klasowej w NRF: „Większość Niemców jest za zniesieniem klas tylko w szpitalach — nie jest świadoma, że poza klinikami istnieją klasy”. Potwierdza to istnienie w Republice Federalnej tendencji solidarystycznych, zjawisk celowego manipulowania opinią publiczną, prowadzących do zacierania rzeczywistego obrazu sprzeczności klasowych¹⁴⁴. Spotkać można nawet opinie — zwłaszcza w niektórych związkach zawodowych — że częściowe zahamowanie tempa reform wewnętrznych posiada swe klasowe źródła¹⁴⁵.

¹⁴¹ Na istnienie tego podziału zwraca uwagę S. Haffner, *Ohne Pläne geht es nicht*. „Stern” z 4 X 1970.

¹⁴² A. Morkel, *Die Reform des Kabinetts*. Dodatek do „Das Parlament” z 24 X 1970. Autor podaje, że reforma gabinetu była przygotowywana już w okresie „wielkiej koalicji”, lecz dopiero nowa sytuacja pozwoliła na jej zrealizowanie.

¹⁴³ *Was soll Bonn tun?* „Der Spiegel” z 9 XI 1970 oraz z 16 XI 1970.

¹⁴⁴ Zob. Jaeggi, *op. cit.* w przyp. 1.

¹⁴⁵ „Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung” z marca 1971.

Reformy wewnętrzne, realizowane przez ekipę Brandta-Scheela, mają służyć ulepszeniu i modernizacji systemu kierowania społeczeństwem kapitalistycznym, a nie zmianie klasowej istoty systemu społeczno-politycznego w NRF. W dalszym ciągu decydującą siłą tego kraju, sprawującą w nim faktyczną władzę jest wielki kapitał monopolistyczny.

Siły kapitału zachodnioniemieckiego nie są oczywiście jednolite. Część tych kół, reprezentują kluczowe i najbardziej dynamiczne gałęzie przemysłu NRF, zwłaszcza zaś przemysł stalowy, a także niektóre koncerny i firmy przemysłu chemicznego, elektronicznego oraz samochodowego, była zainteresowana perspektywami modernizacji rozumianej kompleksowo. Realizacja programu reform stwarza bowiem większe niż dotychczas możliwości dynamicznego rozwoju i ekspansji gospodarczej oraz prawidłowego funkcjonowania aparatu państwowego, przez co zapewnia większe szanse we współzawodnictwie międzynarodowym. Możliwości te mają szczególne znaczenie zwłaszcza w obliczu zaostrzającej się na rynkach światowych konkurencji oraz w powiązaniu ze wspomnianymi już trudnościami natury koniunkturalnej, nie omijającymi niektórych gałęzi przemysłu¹⁴⁶.

Zainteresowanie wielkiego kapitału zachodnioniemieckiego utrzymaniem koalicji rządowej potwierdził przebieg kryzysu w łonie FDP. Jest rzeczą znamionną, iż z szeregow tej partii nie wystąpił żaden z zasiadających w Bundestagu przedstawicieli wielkiego przemysłu i finansjery. W samej SPD nie ma wielu przedstawicieli tych kół. Z bardziej znanych wymienić tu można jedynie fabrykanta porcelany Philipa Rosenthala, powołanego latem 1970 r. na stanowisko parlamentarnego sekretarza stanu w Ministerstwie Gospodarki w celu utrzymywania kontaktów z przemysłem¹⁴⁷.

Zasadniczą grupę społeczną, forsującą politykę modernizacyjną, jest kadra menażerska, formująca się w NRF na wzór amerykański. Jest ona podatna na te reformy kierowania społeczeństwem, które polegają na wprowadzaniu najnowocześniejszych technik organizacji, zarządzania i manipulowania. Formalnie przedstawiciele tych grup (np. Dohnanyi)¹⁴⁸ odcinają się od technokratyzmu, traktując go jako zjawisko przestarzałe. Są oni zwolennikami prowadzenia polityki socjalnej, limitowanej jednak przez wielki kapitał. Za typowego technokratę w ekipie Brandta-Scheela (nie licząc wysokich urzędników państwowych) uważa się jedynie ministra do spraw kształcenia i nauki — Leussinka.

Kadra menażerska, która ostatnio jeszcze wzmocniła swe pozycje w szeregach SPD, skupia także reprezentantów FDP. Nie lekceważąc problemów społecznych, traktuje je ona jednak w sposób instrumentalny. Obserwując przebieg reform modernizacyjnych, dostrzec można skłonność tych kół do nowinkarstwa, efektownych posunięć, rozwiązań i schematów organizacyjnych, traktowanych często sceptycznie przez szersze warstwy społeczeństwa. W tym też należy szukać przyczyn występowania konfliktów wewnątrz gabinetu, sprawiającego początkowo wrażenie sprawnego zespołu. Ostatnio jednak Brandt wyrażał nadzieję na poprawę jego pracy kolektywnej¹⁴⁹.

To właśnie kadra menażerska wywarła wpływ na ostateczny kształt programu reform, który mimo sprzeciwów części reprezentantów wielkiego kapitału, tzw. starego stanu średniego, sił zorganizowanej opozycji CDU/CSU oraz koncernu Springera, jest nadal kontynuowany. Ekipa SPD/FPD, kierowana przez kanclerza Brandta, dąży do uzyskania sukcesu w wyborach 1973 r. oraz realizacji programu reform

¹⁴⁶ O trudnościach przemysłu stalowego NRF zob.: Heinz-Günther Kemmer, *Flaute an der Ruhr? Signal einer Konjunkturwende*. „Die Zeit” z 4 XII 1970.

¹⁴⁷ *Kontaktpfleger von Format*. „Vorwärts” z 6 VIII 1970.

¹⁴⁸ Dohnanyi, *Japanische Strategien*, op. cit.

¹⁴⁹ „Vorwärts” z 2 IX 1971.

w sposób „realistyczny” a nie „utopijny”¹⁵⁰. Zaplanowane reformy posiadają nie tylko cele wewnętrzne, ale i międzynarodowe. Są nimi: zapewnienie większych niż dotychczas szans we współzawodnictwie międzynarodowym (*internationale Wettbewerbsfähigkeit*) i zajęcia w nim — w warunkach rewolucji naukowo-technicznej — jak najwyższej pozycji zarówno w skali ogólnoeuropejskiej, jak i światowej. W tym też tkwi sens sprzężenia modernizacyjnego „wyzwania zachodniemieckiego” z nowoczesną i realistyczną polityką międzynarodową.

Hubert Kozłowski

¹⁵⁰ Tamże.